
ТЕОРІЯ СТРАТЕГІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

УДК: 332.14.146(477)

В. М. Бородюк, д-р екон. наук, проф.,
Г. С. Фролова, канд. екон. наук,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

МІСЦЕ І РОЛЬ БЛАГОУСТРОЮ У ФОРМУВАННІ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Анотація. У статті досліджено сутність благоустрою в історичному, політичному, соціальному, економічному, психологічному, культурному та естетичному аспектах, з'ясовано роль благоустрою у формуванні суспільних відносин, запропоновано визначення базового терміну з точки зору фундаментальної науки, обґрунтовано необхідність розробки нової концепції благоустрою населених пунктів, адекватної новим політико-економічним умовам.

Ключові слова: благоустрій, фундаментальність категорії, суспільні відносини, суспільна свідомість, формування особистості, естетичне виховання, комфортне середовище життєдіяльності, економічні реформи, якість життя.

У нинішніх умовах розвитку ринкової економіки у постсоціалістичній Україні, коли виникає потреба у подальшому проведенні реформ у всіх сферах народно-господарського комплексу, перед державою і суспільством постає низка актуальних завдань фундаментального характеру. Головними серед них є подолання соціально-економічної кризи, формування нових відносин у суспільстві та нової свідомості громадян.

У процесі реформування української економіки важливим фактором гармонізації відносин у суспільстві, духовного, морального та естетичного формування особистості, охорони навколишнього середовища, економічного розвитку регіонів та підвищення якості життя має стати розвиток благоустрою населених пунктів та територій. Проте у нинішніх політичних та економічних умовах чинник благоустрою у формуванні нових відносин у постсоціалістичному суспільстві залишається недостатньо вивченим, теоретично неосмисленим та не задіяним у вирішенні глобальних проблем побудови нового суспільства. І така ситуація зберігається протягом десятків років.

Значення впорядкованого, естетичного середовища та його функцій у формуванні світогляду особистості, її свідомості, культури, смаків та поведінки на теперішній час недооцінене і знаходиться на периферії як наукових досліджень, так і практичної діяльності політиків, органів державної влади та суспільства в цілому, що призводить до деградації та розвалу створеної у попередні часи системи благоустрою без відповідного заміщення її новими підходами та ідеями, адекватними нинішній соціально-економічній і політичній ситуації в країні. І ця проблема з часом ще більше загострюється у зв'язку з послабленням уваги до цієї сфери та відсутністю політичної волі у керівників державного, регіонального та місцевого рівнів.

Нині бракує комплексних наукових досліджень, які б визначали наукові основи благоустрою, теоретично узагальнювали досвід та матеріали з питань благоустрою та його впливу на розвиток суспільства і особистості. Існуючі наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених у цій сфері стосуються здебільшого обґрунтування норм і кількісного виміру нормативів для окремих елементів благоустрою. Цим питанням присвячені праці відомих науковців і фахівців з питань благоустрою — З. І. Александровської, Є. М. Букреева, В. А. Горохова, В. М. Денисова, Н. А. Нехуженка, І. В. Русанової, Г. М. Шульги, Ю. Б. Хромова та інших [1—6]. Тому метою даної статті є спроба з точки зору економічної науки обґрунтувати та визначити місце і роль благоустрою у формуванні суспільних відносин у постсоціалістичній Україні.

Першорядним завданням наукових основ будь-якої галузі знань є впорядкування та визначення термінів, що характеризують природу і сутність досліджуваного процесу, його специфіку та місце у суспільному розвитку. Слід відзначити, що існуючі на теперішній час визначення термінів як у цілому благоустрою, так і окремих його елементів формують певне уявлення про процес упорядкування населених пунктів і територій та розкривають деякі його практичні сторони [7—10]. На теперішній час в Україні нормативне визначення терміну благоустроїв затверджене Законом України «Про благоустроїв населених пунктів» (2005 р.) у такій редакції: благоустроїв населених пунктів — комплекс робіт з інженерного захисту, розчищення, осушення та озеленення території, а також соціально-економічних, організаційно-правових та екологічних заходів з покращення мікроклімату, санітарного очищення, зниження рівня шуму та інше, що здійснюється на території населеного пункту з метою її раціонального використання, належного утримання та охорони, створення умов щодо захисту і відновлення сприятливого для життєдіяльності людини довкілля [11].

Проте з наукової точки зору процес благоустрою є характеристикою значно вищого порядку цілісного відношення людини до оточуючого середовища, визначення місця людини у цьому просторі та серед пріоритетів організації комфортного середовища для життєдіяльності та в цілому відносин у суспільстві, що формуються під впливом соціально-економічних, політичних і технологічних змін. Тому визначення терміну благоустроїв не може зводитися до суми його складових елементів: будівництво, реконструкція та ремонт вулично-дорожньої мережі, мостів, трубопроводів, утримання і розвиток мереж освітлення, утримання рекреаційних зон, озеленення, утримання об'єктів зливової каналізації, організація дитячих майданчиків та місць для паркування автотранспорту тощо.

Для визначення терміну благоустрою з точки зору фундаментальної науки необхідно дослідити і з'ясувати його сутність різнобічно, насамперед, в історичному, політичному, соціальному, економічному, психологічному, культурному та інших аспектах. Такий аналіз благоустрою як історичного, політичного, соціально-економічного та культурного явища є свідченням того, що з розвитком цивілізації у суспільства і кожної конкретної особи розширюються потреби в естетичному середовищі, в отриманні більш комфортних умов для життя і своєї діяльності. Проте з іншого боку людство вимагає компенсації втрат, пов'язаних з процесами урбанізації, антропогенним і техногенним впливом науково-технічного прогресу на довкілля, які руйнують цілющі властивості природного оточення. Тому поняття благоустрою одночасно відображає мету соціально-економічного розвитку та його результативність і цінність з точки зору створення комфортних умов для життєдіяльності людини.

Упродовж історичного розвитку, з кожною новою епохою благоустроїв видозмінювався, відбувалася переоцінка, конкретизація фундаментальних цілей і функцій благоустрою, які впродовж еволюційного розвитку не залишалися незмінними,

оскільки для історії людства характерна динамічна зміна соціальних пріоритетів, поглядів різних класів на суспільні явища, вимог до якості життя тощо. Тому в цілому сутність історичного аспекту благоустрою, який є одним із проявів буття, полягає у тому, що з історичної точки зору в міру розвитку цивілізації людство потребує більш комфортних умов для життєдіяльності, що забезпечуються технічним прогресом, у вдосконаленні функціонально-просторових властивостей оточуючого середовища, у підвищенні якості життя. При цьому воно прагне жити у незайманому навколишньому середовищі, цінність якого з часом зростає.

У визначенні місця благоустрою у системі суспільних відносин важливе значення має політичний аспект цього процесу. Адже рішення щодо вибору концепції впорядкування територій, його стилю, обсягів, районування тощо завжди приймає пануюча влада. У попередніх, докапіталістичних економічних формаціях влада одноосібно приймала рішення щодо використання, розподілу та облаштування земельних площ. За соціалістичної доби в умовах монополії комуністичної партії подібні рішення ухвалювало партійне керівництво. У країнах з розвиненою демократією до прийняття рішень щодо організації територіального розвитку, облаштування територій населених пунктів та їх упорядкування залучаються представницькі органи влади. Створюються різноманітні комісії, які аналізують різні точки зору громади, здійснюють соціологічні опитування, узагальнюють зауваження і пропозиції щодо реалізації того чи іншого проекту, який може неоднозначно сприйматися громадою. Проте власність на землю в усі часи була вирішальним фактором як у досягненні мети її використання, так і в облаштуванні та впорядкуванні. Тобто, благоустрій повністю залежить від рівня та широти повноважень органів влади, поглядів і смаків правлячої еліти, естетичного і морального чинника влади та землевласника, а також від рівня розвитку демократії у країні.

За допомогою благоустрою влада може вирішувати різноманітні політичні питання, реалізовувати політичні проекти, які можуть мати доленосне значення для розвитку держави. Саме від політичного рішення щодо вибору груп населення, які мають бути охоплені благоустроєм, територій, яким надаватимуться переваги для облаштування, щодо художнього рівня зовнішнього оформлення та інженерного забезпечення будівель, споруд і територій залежить стан благоустрою території чи населеного пункту. У сучасних умовах діяльність з благоустрою в Україні має бути спрямована, як підтверджує проведений аналіз, у першу чергу на вирішення політичного питання забезпечення однорідності національного простору, на здійснення політики вирівнювання стану облаштування та впорядкування населених пунктів і територій по регіонах країни.

Не менш важливе значення має культурний та естетичний аспект благоустрою. Оточуюче середовище створює не тільки умови для людської життєдіяльності, але й впливає на формування особистості, повсякденно впливаючи на почуття, а через них на розум людини, на його ціннісні орієнтири та установки. При цьому оточуюче середовище здатне активно формувати та удосконалювати нові відносини чи, навпаки, утруднювати їх. Створення естетичного середовища проживання має сприяти становленню нових норм життя.

Гуманістична установка на облаштування оточуючого середовища має неперевершене значення у процесі формування нової парадигми благоустрою територій та вдосконаленню відносин у суспільстві. Найважливішим завданням у цьому контексті є естетизація простору, створення такого середовища, щоб людина в ньому пізнавала і засвоювала істинно людське, яке б сприяло формуванню і вихованню естетичної свідомості і культури людини.

Нині формування більш високої суспільної і особистісної естетичної культури з часом стає все більш актуальною проблемою. Це пов'язано з тим, що державне управління цією сферою все більше послаблюється і поступається принципу самоуправління, який виявився неспроможним вирішувати практичні питання сьогодення щодо естетичного виховання. Тому в сучасному суспільстві, у нинішніх умовах формується соціальне замовлення на естетичну культуру та естетичне виховання.

Виховання красою і через красу формує не тільки естетико-ціннісну орієнтацію особистості, але й розвиває творчі здібності, сприяє створенню естетичних цінностей у трудовій сфері, у побуті, вчинках, поведінці. Естетичне виховання інтенсифікує розвиток самосвідомості, сприяє формуванню соціальної позиції, заснованій на гуманістичних цінностях, гармонізує емоційно-комунікативну сферу, зменшує гостроту реагування на стресові фактори і ситуації.

Естетичний фактор благоустрою тісно пов'язаний з моральним, так як краса виступає своєрідним регулятором людських взаємовідносин. З рівнем естетичного розвитку особистості і суспільства, із здатністю людини відчувати красу і діяти за законами краси закономірно пов'язують прогрес людства в усіх сферах життєдіяльності, найрезультативніші прояви творчої енергії та ініціативи людей. Тому навчити людину не тільки розпізнавати закони краси, але й діяти відповідно до них — найактуальніше завдання благоустрою та процесу формування естетично культурної особистості в сучасних умовах.

Осмислення історичної перспективи нового суспільства, що формується у процесі ринкових перетворень, різними верствами населення, соціальними групами та сформованими новими класами залежить від здатності кожного члена суспільства адекватно сприймати дійсність, від сформованих у нього духовних та моральних засад, від гармонії стосунків у суспільстві. Естетично культурна особистість у масовому, загально соціальному масштабі утворюватиме культурне суспільство, де естетичні відносини, естетична свідомість та естетична діяльність буде нормою життя, нормою діяльності та поведінки. Проте формування естетично-культурної особистості і суспільства в цілому не відбудеться автоматично, без відповідних зусиль. Усе це вимагає оновлення форм і методів естетичного виховання, змушує переосмислювати роль і значення естетики навколишнього середовища і в цілому благоустрою у цьому процесі у сучасних умовах.

Людина може стати естетично культурною особистістю лише в тій мірі, в якій вона спроможна ставитися до всього оточуючого, до природи, до самого себе і подібних до себе, до суспільства в цілому через розвинуті в ньому естетичні потреби й устремління. І саме естетичне оточуюче середовище здійснює потужний позитивний вплив на формування свідомості і культури особистості. Створення краси в оточуючому середовищі та комфорту для життя і діяльності людей сприяє вихованню культури кожної особи та суспільства в цілому. За допомогою зовнішньої краси формуються естетичні смаки пересічних громадян та в цілому удосконалюються людські відносини.

Новий етап суспільного розвитку країни пов'язаний з вирішенням складних завдань соціально-економічного розвитку країни. У його прискоренні, у подоланні кризових явищ у всіх сферах суспільного життя вирішальним є людський фактор. Людина була і залишається головною продуктивною силою суспільства. Тому найважливішим завданням у нових соціально-економічних і політичних умовах є формування гармонійно розвинутої особистості, в якій поєднуються духовне багатство, моральна чистота, розвинуті естетичні смаки, фізична досконалість та культурна поведінка. Різнобічна активізація людського фактору можлива лише на

основі виваженої соціальної політики, економічної стратегії та цілеспрямованої діяльності щодо створення комфортних умов для життєдіяльності. Для вирішення цієї проблеми необхідно використовувати всі можливі засоби впливу і, в першу чергу, естетичне навколишнє середовище, яке є невід'ємною складовою процесу формування нової людини та одним із головних об'єктів благоустрою. Тому благоустрій має неперевершене теоретичне і практичне значення та відіграє велику суспільно-ідеологічну роль у формуванні естетичних смаків, розвитку почуття прекрасного, естетичному, емоційному та моральному вихованні громадян та вдосконалення суспільних відносин.

У здійсненні благоустрою населених пунктів і територій України мають приймати участь вчені, робітники різних спеціальностей, архітектори, будівельники, інженери, лікарі, екологи, політики, підприємства, установи, організації, органи державної влади та місцевого самоврядування, а також кожний громадянин країни незалежно від майнового стану, політичних уподобань, віросповідання та національності. Тобто, процес облаштування та впорядкування територій та населених пунктів, якщо розглядати його як цілеспрямовану діяльність членів суспільства, спрямовану на створення комфортних умов для життєдіяльності людей, охоплює всі верстви населення, формуючи між ними певні економічні відносини, які є ознакою даного суспільного ладу в державі.

Благоустрій реально відображає соціальні, моральні, політичні, культурні відносини між людьми та активно впливає на їх формування. Він може стимулювати їх життєву активність, збагачувати духовний світ, створювати піднесений настрій, але будучи недосконалим він може викликати роздратування, втомлюваність, гнітючий настрій. Тобто, благоустрій володіє могутньою силою психологічного впливу на людей, ідейно-виховна роль якого на сучасному етапі соціально-економічного розвитку постсоціалістичної України недостатньо задіяна для вирішення актуальних проблем реформування економіки.

Значення естетичного і культурного розвитку та психологічного стану особистості як вагомого важеля суспільного прогресу зростає у перехідні епохи, які вимагають від людини підвищеної творчої активності, напруги усіх його моральних і духовних сил. Саме такий період нині переживає Україна. І на результативність здійснюваних в країні реформ впливає, зокрема, естетичний потенціал суспільства, відносини у суспільстві, побудовані на засадах гармонії і краси. Без задіяння естетичного та психологічного фактора благоустрою у трансформаційних процесах їх соціальна та людська ефективність буде низькою.

Узагальнюючи роль, значення і місце благоустрою в історичному, політичному, соціальному, економічному та культурному розвитку суспільства категорію благоустрою з наукової точки зору слід розглядати, на наше переконання, як складну систему суспільних відносин з приводу створення та покращення комфортного середовища для життєдіяльності людей.

Визнання благоустрою, досконалого естетичного середовища населених пунктів і територій фактором формування людського капіталу, фактором удосконалення суспільних відносин та вирішення трансформаційних завдань економічного розвитку країни обумовлює необхідність розробки нової концепції благоустрою населених пунктів і територій України, адекватної новим політико-економічним умовам, яка сприятиме перебудові невиразного і малозмістовного існуючого оточуючого середовища, досягнення його виразності, охайності, гармонійності, емоційності та перетворенню його у рушійну силу трансформаційних процесів.

Актуальність розробки й упровадження нової парадигми благоустрою населених пунктів і територій України з позицій соціально-економічного та морально-психологічного розвитку все більше загострюється у зв'язку з тим, що в умовах економічних реформ, становлення та розвитку ринкової економіки організація територій за галузевою ознакою, яка впроваджувалася в епоху соціалістичної економіки, вичерпала себе і не в повній мірі відповідає потребам громадян у комфортному середовищі. Проведений аналіз стану благоустрою населених пунктів України свідчить, що через низку причин наукового, організаційного, економічного, політичного, соціального, фінансового характеру в Україні на теперішній час частка старих і аварійних каналізаційних мереж перевищує 34 %, частка старих і аварійних водогонів перевищує 38 %, майже 60 % протяжності вулиць і доріг не мають штучного освітлення, близько 30 % вулично-дорожньої мережі не має твердого покриття проїзної частини, 78 % сільських населених пунктів не мають водопроводу, 97 % — каналізації, 54 % — не газифіковані, лише 41,3 % утворених небезпечних відходів виробництва піддаються утилізації та знешкодженню, третина полігонів і звалищ твердих побутових відходів не відповідають нормам екологічної безпеки, щорічно утворюється близько 16 тис. несанкціонованих сміттєзвалищ, які є екологічно небезпечними об'єктами та загрожують здоров'ю людей. Навіть цей обмежений перелік показників благоустрою населених пунктів України свідчать про вкрай низький його рівень, особливо у сільській місцевості, а подекуди санітарно-гігієнічний та екологічний стан територій є несумісним з поняттям благоустрою.

За цих умов важливо ефективно протидіяти існуючій у країні чіткій тенденції віднесення проблем благоустрою та формування естетичного навколишнього середовища на периферію завдань, які потребують негайного вирішення. Збереження існуючого стану благоустрою та тенденцій його розвитку призведе до небезпечних наслідків, пов'язаних з культурним зубожінням нації і духовним здичавінням його індивідів, і в кінцевому підсумку негативно позначиться на результативності здійснюваних економічних реформ.

На нинішньому етапі розвитку ринкової економіки система благоустрою на наше переконання, має розглядатися у контексті перебудови суспільних відносин і має базуватися на зміні пріоритетів в організації територій та їх естетичному облаштуванні та має бути підпорядкованою основній меті — створенню комфортних умов для життєдіяльності громадян, естетичному вихованню людей, формуванню їх свідомості та гармонізації взаємовідносин у суспільстві. При цьому слід враховувати, що в сучасних умовах змінюються як уявлення, так і фактори формування всебічно та гармонійно розвиненої особистості та суспільства в цілому. Тому розвиток подій вимагає моделювання такої концепції, яка б враховувала ці фактори.

Активну діяльність у процесі впорядкування та облаштування населених пунктів і територій має здійснювати не тільки центральна влада, а й регіональні та місцеві органи управління з широким залученням до цього процесу громадськості та мешканців населених пунктів різних вікових категорій, різного соціального стану з визначенням конкретних сфер їхньої діяльності, запровадженням солідарної турботи та індивідуальної відповідальності як за здійснення запланованих заходів, так і за дотримання санітарно-гігієнічних, технічних, екологічних та інших норм благоустрою.

Інтеграція України у європейське співтовариство, закони і рівень благоустрою у країнах ЄС, демократизація громадянського суспільства, децентралізація влади до місцевого рівня слугуватимуть вагомими чинниками для практичного вирішення невідкладних проблем благоустрою населених пунктів в Україні. Враховуючи європейський досвід, відповідно до специфіки територіального розвитку

Україні чіткого окреслення потребують стратегія і тактика благоустрою території держави, що можливе лише за умови розробки конкретних планів облаштування, упорядкування та благоустрою усіх населених пунктів і встановлення черговості реалізації заходів благоустрою з відповідним забезпеченням їх необхідними ресурсами.

Література

1. Александровская З. И., Букреев Е. М., Медведев Я. В., Юскевич Н. Н. Благоустройство городов. — М.: Стройиздат, 1984. — 341 с.
2. Денисов В. Н., Половцев И. Н., Макаров А. И., Евдокимов В. Т. Благоустройство жилых территорий. — СПб.: МАНЭБ, 2004. — 95 с.
3. Горохов В. А., Расторгуев О. С. Инженерное благоустройство городских территорий и населенных мест. — М.: Стройиздат, 1994. — 456 с.
4. Нехуженко Н. А. Основы ландшафтного проектирования и ландшафтной архитектуры. — СПб.: Нева, 2004. — 192 с.
5. Русанова І. В., Шульга Г. М. Інженерний благоустрій. — Львів: Растр-7, 2009. — 212 с.
6. Хромов Ю. Б. Внешнее благоустройство и озеленение жилых комплексов. — Л.: Стройиздат, 1969. — 160 с.
7. Велихов Л. А. Основы городского хозяйства. — М.: Наука, 1996. — 480 с.
8. Руссо Дені, Возей Жорж. Благоустрій міста / Пер. з фран. О. Жупанський, С. Синиця. — К.: Основи, 1995. — 107 с.
9. Богоград О. Д., Невелєв О. М., Падалка В. М., Підмогильний М. В. Регіональна економіка: словник-довідник (за ред. М.В. Підмогильного). — К.: НДІСЕП, 2004. — 346 с.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Керів. видав. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак. — К.: Дніпро, 2009. — 1332 с.
11. Закон України «Про благоустрій населених пунктів» від 6.09.2005 р., №2807-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — №49. — Ст. 517.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2010 р.

УДК 332.8

Д. М. Котенок, канд. екон. наук, доц.,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ МІСТ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ

Анотація. Запропоновано методичний підхід до типологізації міст на підставі економічних, соціальних та управлінських ознак. Виклад базується на розгляді теоретичних положень відповідних підходів. Запропоновано систему кодування типу міста, яка може слугувати основою для проявлення особливостей міста та стратегічного управління міським господарством.

Ключові слова: місто, групування, систематизація, класифікація, кодування, шкала визначення.

Актуальність. Сучасна держава здатна успішно розвиватися лише за умови, коли орієнтиром своєї політики визначає підвищення рівня добробуту населення. Сучасні тенденції урбанізації обумовлюють підвищення ролі та значимості економіки міст в забезпеченні досягнення зазначеної цілі. Таким чином, критерієм